

**L'ATENEU IGUALADÍ DE LA CLASSE OBRERA I EL SEU FONS
DOCUMENTAL. HISTÒRIA DE CATALUNYA DES D'UNA ENTITAT CULTURAL**

***L'ATENEU IGUALADÍ DE LA CLASSE OBRERA AND ITS DOCUMENTAL
ARCHIVE. HISTORY OF CATALONIA FROM A CULTURAL ENTITY VIEWPOINT***

MÒNICA OLIVA POVEDA*
ROSER GRAU LLUCIÀ**

Rebut: 30 de març de 2025 – Acceptat: 22 de juliol de 2025

RESUM: L'article presenta el fons documental de l'Arxiu de l'Ateneu Igualadí de la Classe Obrera, el qual reuneix un gran repositori de documents que il·lustren, des de la segona meitat del segle XIX i durant tot el segle XX, la vida política i sociocultural de l'entitat, extensiva a la d'una ciutat i un país. Actualment, l'Ateneu Igualadí és l'ateneu i l'entitat més antiga en funcionament de les que van néixer en entorns obrers i fabrils el segle XIX, amb una idea clara i proactiva sobre la necessitat d'educar i formar la classe obrera. Els tipus de documents que ofereix l'arxiu —dels quals se'n mostren alguns—, ens permeten donar a conèixer un fons d'una importància cabdal per als estudis històrics, així com possibilitar i impulsar nous projectes de recerca.

PARAULES CLAU: ateneu, entitats obreres i culturals, associacionisme, ensenyament/formació.

ABSTRACT: the Ateneu Igualadí de la Classe Obrera archive becomes a large repository of documents that illustrate part of half of the 19th century and the entire 20th century of an entity, of a city, but also of a country. The types of documents that the archive provides, showing some of them, enables us to bring to light a source of fundamental importance for history, as well as enable and promote research projects. It is currently the oldest up-and-running organisation of those that were born in working-class, factory environments and with the clear idea of the importance of education for the working class. Ateneu Igualadí is a member of the Federation of Ateneus of Catalonia.

KEYWORDS: atheneo, labour and cultural organisations, collectivism, education/training.

(*) Doctora en Història i documentalista. monicaolivapoveda@gmail.com

(**) Sociòloga especialitzada en fonts orals, CERCA Grup de Recerca en Ciències Socials.
info@grupcerca.cat

1. L'ATENEU IGUALADÍ

L'Ateneu Igualadí de la Classe Obrera va ser el segon a constituir-se a Catalunya després de l'Ateneu Català de la Classe Obrera de Barcelona, amb l'objectiu primordial de fomentar la instrucció del sector obrer dins d'un ideari progressista, com a lloc i espai d'activitats culturals i d'esbarjo seguint un model interclassista i, per tant, adreçat a totes les classes socials sense distinció.

L'origen dels ateneus parteix d'uns idearis diferenciats: d'una banda, els alineats amb el Partit Progressista (Ateneu Català de la Classe Obrera, Centre de Lectura de Reus i Ateneu Igualadí de la Classe Obrera); d'altra banda, els ateneus de sectors burgesos (Ateneu de Barcelona i Ateneu de Madrid), i els ateneus simpatitzants amb l'anarquisme (Ateneu Enciclopèdic Popular de Barcelona). A Catalunya, en el moment de la fundació de l'Ateneu Igualadí, ja s'havien produït les vagues industrials i jornades reivindicatives després de tres dècades de creixement econòmic.

Aquestes primeres entitats creades per obrers, que van anar evolucionant a mesura que ho feien els esdeveniments socials, econòmics i polítics del país, van ser la llavor i l'empenta a la culturització de la societat catalana davant les limitacions de l'educació oficial. La formació, sobretot de la classe obrera, apostava per una alfabetització bàsica i la formació en coneixements més específics i tècnics, com mecànica, comptabilitat i idiomes. L'educació dels nens i nenes en aquestes entitats s'apartava dels postulats més tradicionals, motiu pel qual alguns d'aquests ateneus són els precursors de la renovació pedagògica a Catalunya, alhora que es van constituir en espais cívics i culturals, i van establir així els paràmetres d'un associacionisme plural.

Segons la primera documentació conservada de la història de l'Ateneu Igualadí de la Classe Obrera, els seus fundadors foren quatre teixidors: Antoni Vila Ratera, Antoni Carner, Ferran Salat i Josep Estany. Posteriorment, amb nou obrers més —Josep Riba, Joan Tomàs, Jaume Veciana, Josep Canyelles, Francesc Baqué, Josep Martí, Joan Borràs, Pere Bertran i Josep Badia—, varen ser els 13 fundadors inicials, amb l'objectiu de constituir un centre de formació cultural i professional per posar la cultura a l'abast de tothom.

Les primeres reunions es van fer al Café del Pardalet a la Rambla d'Igualada, i sol·licitaren l'ajut i el beneplàcit del pare Marià Ferrer i Estruch, un escolapi exclausturat. També aconseguiren el suport de l'advocat i secretari de l'Ajuntament, Timoteu Coll, malgrat les reticències de l'alcalde Manuel Balcells, i

comptaren amb l'assessorament de l'advocat Miquel Bertran i Gabarró, que supervisà la redacció dels primers estatuts o *Reglament per al bon Règim i Govern de l'Ateneu Igualadí de la Classe Obrera* (30 de novembre de 1862), que s'enviaren a l'alcaldia per a la seva aprovació. La ratificació va arribar el gener de 1863 per part del governador de la província de Barcelona. L'Ateneu també va tenir detractors, i convisqué amb un Ajuntament poc col·laborador. L'any 1867 va disminuir la seva activitat i, a més, fou clausurat momentàniament per una primera calúmnia. Una segona denúncia falsa de conspiració contra el règim el 1868, portà la junta directiva a la presó de Manresa.

De manera immediata a la seva inauguració l'agost de 1863, el 25 de setembre es posaren en marxa les escoles nocturnes de l'Ateneu, sota la direcció del pare Mariano, en un primer local situat en un pis del número 21 del carrer de Sant Magí. La crema del segon local al carrer del Vidre, el 18 de juliol de 1873 per les tropes carlines, està recollida en un gravat i documentada a les actes de l'entitat.

Acabada la guerra el 1876, l'Ateneu s'instal·la al carrer d'Òdena, a la Carraca, on hi havia un teatre, saló d'esbarjo, sala de lectura, d'ensenyament i de dibuix. Després, va tornar a la seu del carrer del Vidre, tot i que havia estat cremada per les tropes carlines. Fou temporal, ja que el 24 d'agost de 1878, per la Festa Major, s'inaugurà l'actual edifici al carrer de Sant Pau. El mes següent començaren les classes nocturnes, i el novembre s'obrí el teatre en el que era el Saló central (actual vestíbul).

Pel que fa a les escoles de l'Ateneu, aquestes foren clausurades finalitzada la Guerra Civil el 1939, i no es reobriren fins a la Transició democràtica, el curs 1978-1979. Recuperaren les seves activitats per anar progressivament cobrint tots els nivells de l'Educació Primària. La Fundació Privada Escoles de l'Ateneu Igualadí s'aprovà el 25 de setembre de 1997.

Al llarg dels anys vuitanta del segle xx i els inicis dels noranta, s'enceten tot un seguit de millores i remodelacions a l'edifici de l'entitat i a les seves dependències. És aleshores quan els deutes de l'entitat provoquen la venda del camp d'esports i la cessió del teatre a l'Ajuntament durant 75 anys. Així, es reinaugura el teatre el 24 de febrer de 1995, ara com a Teatre Municipal l'Ateneu, després que l'Ajuntament assumís les obres de remodelació, i també la placeta de l'Ateneu, després d'enderrocar la tanca del carrer de Sant Pau. Després de diversos acords amb l'Ajuntament, l'escola de música també passà a ser Conservatori Elemental Municipal de Música d'Igualada. Fins a l'actualitat, l'Ateneu

continua el seu treball educatiu, cultural, esportiu i social, i el 21 d'abril de 2008 fou distingit amb la Creu de Sant Jordi de la Generalitat de Catalunya. Actualment, l'escola de l'Ateneu Igualadí és de titularitat pública.

D'ençà de l'any 2010 i fins al 2020, l'entitat ha patit una transformació de les dependències i activitats. D'una banda, la biblioteca va quedar reduïda a una sala de reunions o lectura, i passà a tenir un espai compartit durant una certa època com a espai de trobada per a empreses i emprenedors, tot i que ara es fa servir com a sala per a reunions i activitats de les seccions i altres col·lectius de la ciutat i de la comarca. En segon lloc, existeixen dues sales de cinema, una de grans dimensions que dona servei com a únic espai cinematogràfic a Igualada, i una de més petita, que ocupa el que era l'antiga Sala de Junes i posteriorment, l'Arxiu Històric. Per tant, es va desmantellar la sala que havia atresorat el fons documental i els exemplars de llibres de la biblioteca antiga. Actualment, aquest fons documental està dipositat a l'Arxiu Comarcal de l'Anoia (ACAN).

1.1. L'Arxiu

Fins a l'any 2009, l'Arxiu de l'Ateneu romangué tancat en uns armaris de fusta a la seu de l'entitat al carrer de Sant Pau d'Igualada. La seva recuperació per part dels antics socis i alumnes, gairebé lligall a lligall, i també gràcies a algunes donacions, es va descriure amb detall al llibre de Salvador Riba,⁵¹⁶ soci i antic alumne de les escoles, i president de l'entitat. La primera ordenació de la Biblioteca la realitzà l'aleshores bibliotecària, Maria Antònia Bisbal.

L'Arxiu Històric conté documents entre els anys 1862 i 1939, la documentació del Centro Nacional de 1944 a 1977, i tota la generada a partir de la recuperació de l'entitat als anys setanta, juntament amb la documentació administrativa. L'Arxiu de 1862 a 1980 està en fase inactiva definitiva-històrica. Aquests documents s'avaluen com a definitius (de conservació permanent) segons els articles 19*a* i 19*b* de la Llei del patrimoni cultural català (Llei 9/1993). Segons l'article 19*a*: «Els documents de més de quaranta anys d'antiguitat produïts o rebuts, en l'exercici de llurs funcions, per persones jurídiques de caràcter privat

516. S. RIBA I GUMÀ (1988), *L'ateneu Igualadí de la classe obrera 1863-1939*. Igualada, Ateneu Igualadí, «Col·lecció Els Llibres de l'Ateneu Igualadí», núm. 5. La història de l'Ateneu s'ha pogut resseguir gràcies a aquesta font bibliogràfica i als documents dipositats al fons documental de l'entitat que el senyor Riba va anar recuperant.

que desenvolupen llur activitat a Catalunya», i segons l'article 19b: «Els documents de més de cent anys d'antiguitat produïts o rebuts per qualsevol persona física i els documents de menys antiguitat que hagin estat produïts en suports de caducitat inferior als cent anys, com és el cas dels audiovisuals en suport fotoquímic o magnètic, d'acord amb el que sigui establert per reglament».

L'arxiu administratiu correspon als documents provinents de la gestió administrativa de l'Ateneu Igualadí des de 1978 fins a l'any 2008 i que reflecteixen les activitats i actes realitzats, la procedència dels ingressos i el seu control, les diverses entitats col·laboradores, com també els convenis establerts i contractes, entre d'altres. Està en fase semiactiva i han de ser conservats per raons administratives i, sobretot, legals i financeres. Desconeixem si hi ha un arxiu físic organitzat a partir d'aquell moment. L'any 2013 es va fer un primer treball de final de màster de la ESAGED (F. Canet, 2013), en què es va dur a terme un quadre de classificació provisional i un preinventari d'una petita part del fons considerat en aquell moment administratiu (1975-2008) corresponent a 6 metres lineals.

Amb motiu del 150 aniversari de l'Ateneu, la gerència de l'entitat⁵¹⁷ encarregà una primera digitalització del fons, l'edició d'un llibre commemoratiu⁵¹⁸ i conferències arreu del territori. Al mateix temps, l'entitat CERCA⁵¹⁹ recollí testimonis d'antics alumnes de les escoles i produí un documental que mostra l'activitat pedagògica de l'Ateneu Igualadí, des de la mirada dels alumnes que van passar per l'escola a finals dels anys vint i fins a 1939. Aquest treball va rebre el 3r premi 2012 a la innovació per part de la Federació d'Ateneus de Catalunya.

A partir de 2014 i fins a 2019 vam dur a terme una descripció documental i una digitalització sistemàtica, gràcies a les subvencions rebudes per part de l'OSIC, del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, que van permetre generar un model de base de dades facilitada per l'Arxiu Comarcal de l'Anoia, on es van arribar a generar 3.145 registres i un volum digitalitzat total de 6.465 arxius. Els arxius per a conservació i consulta es van generar en

517. Aleshores, la gerent era Francina Cirera Jiménez, a qui agraïm la seva confiança.

518. M. OLIVA POVEDA (2010), *Memòria de la història documental i fotogràfica de l'Ateneu Igualadí*, Ateneu Igualadí, Generalitat de Catalunya.

519. Documental titulat «L'escola de la meua vida» <https://www.youtube.com/watch?v=-Figx7BsPsMU>

TIFF (fitxer mestre), JPEG i PDF derivats. Aquest fons textual té diferents unitats documentals. S'identifiquen amb el nom formal del nivell (subfons, grup de sèries, etc.). Les imatges tenen una estructura pròpia de carpetes, que s'anomenen amb el nom concret que les identifica, el del grup de sèries, i el títol de la unitat documental composta o simple.

Una primera sistematització de la documentació ha permès descriure els diferents tipus de documents i classificar-los segons la naturalesa material:

1. Documentació en paper (actes de l'entitat, correspondència, hemeroteca, fulls volanders, pasquins, cartells, llibrets...).
2. Documentació fotogràfica (fotografies dels edificis, de les activitats i seccions, de personatges...).
3. Documentació audiovisual (cintes d'àudio d'activitats, vídeos).
4. Fons material i elements mobles.

2. LA DOCUMENTACIÓ EN PAPER

Els documents en paper conservats corresponen a escrits des de l'inici de la gestació de l'entitat, la seva constitució, els reglaments i disposicions, i les activitats realitzades fins als nostres dies. Cronològicament i per temàtica, es poden trobar les següents grans etapes:

2.1. La fundació, els inicis de l'entitat

El fons de l'Ateneu entre 1863 i 1879 conserva els primers escrits i la constitució oficial, a més de les contribucions dels socis benefactors. Es conserven els llibrets del discurs inaugural que va pronunciar l'advocat Miquel Bertran, així com còpies dels estatuts i les respectives modificacions, amb documents sobre les traves burocràtiques i les publicacions a la premsa dels detractors, que consten també a les actes de l'entitat. Aquesta documentació permet resseguir un fil conductor dels primers anys de l'entitat i les dificultats socials i econòmiques per portar-la endavant: del pas per dos locals fins a la consecució, mitjançant un préstec, de l'edifici actual, i l'escriptura de la compra de la segona finca de l'edifici central de l'Ateneu l'any 1889.

Així mateix, es poden trobar les planimetries antigues de l'edifici principal, inaugurat l'any 1878, i el debitori contret pel pare Mariano per construir

l'edifici.⁵²⁰ També es conserven la carta i el projecte d'obra de José Vich Aguilera per a la construcció de la casa del conserge de l'any 1894, els plànols i el projecte de disseny de José Moncunill de l'edifici del conservatori i escola d'arts i oficis de l'Ateneu Igualadí el 1909 finançat pels germans Garcia Fossas. Aquesta activitat interna la trobem redactada en les actes de les juntes, la correspondència, actes de les eleccions a les juntes directives, actes de reunions i assemblees, els llibres de comptabilitat, diverses llistes de socis, els cartells de les activitats, publicacions pròpies i reculls de premsa, entre altres.

Aquesta primera etapa es complementa amb l'abundant documentació d'altres institucions d'Igualada (Ajuntament, Govern Civil, estaments militars), de Catalunya (ajuntaments, altres entitats obreres, Generalitat de Catalunya) i de l'Estat (Congrés, Senat, ajuntaments i entitats), ja que els diversos benefactors i presidents de l'entitat ostentaren càrrecs públics en algun moment de la seva trajectòria. Així, cartes de ministres i senadors, alcaldes, consellers i presidents de la Generalitat i altres càrrecs, personalitats artístiques, culturals i esportives formen part d'aquest llegat. Fins i tot es conserva la comptabilitat de les arques de l'Ajuntament després de les despeses com a conseqüència de l'atac de les tropes carlines l'any 1873.

2.2. Documents sobre personalitats rellevants per a l'entitat

L'Ateneu conserva documentació sobre el seu soci benefactor i primer professor, el pare Mariano, i sobre Marià Ferrer i Estruch, fundador i president honorari de l'Ateneu, simpatitzant del Partit Progressista i fundador del diari *El Eco de Igualada* (1863). Es conserven els escrits del pare Mariano, certificats de títols (com el títol original de mestre atorgat per la reina Isabel II l'any 1840), el seu testament de 1899, quadres de retrats, fotografies i fins i tot un manual homeopàtic, ja que durant força temps es va dedicar a passar consulta al seu despatx d'Igualada atenent malalts. De fet, va rebre algunes visites del Dr. Sanllehy, metge homeòpata de Barcelona, i gran amic de Jaume Balmes.

També es van resseguir figures com Joan Serra i Constansó, soci des de la seva joventut i que fou president entre els anys 1890-1893 i 1903-1905, i exercí accidentalment l'alcaldia d'Igualada durant els anys 1904-1905. Va ser fundador

520. Entre el fons de l'entitat i l'ACAN existeixen força fotografies d'aquestes dècades, a bastament utilitzades en publicacions antigues i actuals.

de l'Elèctrica Igualadina i un dels cofundadors del Centre Catalanista d'Igualada (1883). Intel·lectual i maçó, com alguns dels socis de l'entitat, quan va viure a Barcelona entre el 1895 i el 1902 va conèixer alguns artistes modernistes com Santiago Rusiñol i Narcís Oller. Va publicar en revistes i diaris de l'època entre els quals destaquen *Quatre Gats* (1899), *L'Esquella de la Torratxa* i *El Igualadino* (1904) —signava amb el pseudònim de *Jep de Jespús*—, i en publicacions de l'Ateneu Igualadí com *La Veu d'Igualada*, *El Ateneo*, *Lo Renaixement* o *La Colmena de Igualada*. Quan va morir l'any 1924, va cedir la seva biblioteca a l'Ateneu, que anys després portaria el seu nom. També existeix força documentació de Francesc de Paula Bedós, un dels primers professors de l'Ateneu, i de socis honorífics com el diputat a Corts Miquel Tirrell i dels diferents presidents de l'entitat.

2.3. La correspondència: l'Ateneu en la vida social i política del país

La correspondència forma un dels grups documentals més quantiosos i de més interès, amb 1.164 registres. Existeix correspondència entre les seccions de l'entitat, correspondència local amb entitats i autoritats, correspondència comarcal i, finalment, amb autoritats i personalitats de Catalunya, de l'Estat i de l'estranger. Pel que fa a l'època de consolidació de l'entitat (1900-1919), es troben 66 cartes, entre moltes altres, de socis o professors a la Junta, o al president de l'entitat amb sol·licituds diverses. Les dècades de 1920 i 1930 són les més prolífiques, amb 1.077 missives, entre les quals destaquen, per anys, les següents: (1923) Carta d'acceptació de l'Ateneu a l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana; (1927) Carta de l'alcalde d'Igualada, Emili Orfila, sol·licitant donatius per a la creació d'una ciutat universitària i d'un hospital clínic, per iniciativa del rei Alfons XIII; (1930) Carta de l'alcaldia sol·licitant als alumnes de l'Ateneu la seva presència a la desfilada del rei Alfons XIII; (1930) Carta als socis de restabliment del català a l'Ateneu com a llengua de l'entitat; (1931) Notes a mà originals de la carta del president de l'Ateneu Joan Valls als nous càrrecs del govern republicà (Macià, Domingo, Campalans, Nicolau d'Olwer, Serra Húnter, Casanovas, Ainaud, Xirau); (1931) Telegrama del conseller Ventura Gassol per ajornar la conferència programada a l'Ateneu per la situació política a Madrid; (1932) Carta de l'alcalde al president de l'Ateneu amb motiu de la visita a Igualada de Manuel Azaña; (1932) Carta del president de la Generalitat Francesc Macià agraïnt el suport de l'Ateneu a l'Estatut de Catalunya; (1933) Telegrama de la Generalitat agraïnt el condol enviat per l'Ateneu en la mort del president Francesc Macià;

(1934) Carta de la Junta Directiva a Pompeu Fabra agraint-li la seva tasca amb la llengua catalana; (1934) Escrit per a un telegrama del president de l'Ateneu, Emili Sabaté, per la profanació de la tomba del president de la Generalitat Francesc Macià; (1936) Carta del Comitè Antifeixista local d'Igualada sol·licitant el teatre per al festival de cinema benèfic a favor dels Hospitals de Sang; (1936) Carta al president de l'Ateneu de l'alcaldia autoritzant l'ús per hores del camp d'esports per a instrucció militar; (1936) Carta de Pere Coromines, participant dels certàmens literaris, sol·licitant còpia del llibret dels Jocs Florals; (1937) Carta del Departament de Cultura de la Generalitat, de Marc-Aureli Vila, sol·licitant les publicacions de l'Ateneu per incorporar-les a l'Arxiu-Biblioteca de la Generalitat; (1937) Carta de la Junta de la CNT remetent a l'Ateneu les normes de treball per als contractes... fins a un llarg etcètera.

De la correspondència del Centro Nacional de l'època franquista, també notòria amb 840 cartes, en destaquen les relacionades amb l'apropiació de l'edifici i entitat per l'alcaldia, les dels governs civils per l'autorització d'obertura entre 1941 i 1944, les cartes que l'empresa EDI de teatre, a la qual es va cedir l'explotació, enviava a la Junta del Centro Nacional amb les propostes d'obres a representar o incidències, cartes del conservatori de música, així com sobre activitats esportives i de l'escola Castells Comas. Igualment, es conserva la correspondència amb les empreses de contractació d'artistes d'inicis dels anys setanta que actuaven al local.

Del període de la recuperació de l'entitat destaca, l'any 1978, la carta del president de la Generalitat Josep Tarradellas a Salvador Riba, president de l'Ateneu Igualadí, sobre la sol·licitud d'ajudes econòmiques a l'entitat.

2.4. Bodes d'or, anys vint, República, Guerra Civil i la recuperació de l'entitat

Les dues primeres dècades del segle xx contenen força documentació, des de la celebració de les bodes d'or de l'entitat, el 1914, en forma de publicacions, certàmens literaris i Jocs Florals, fotografies, el funcionament del teatre, les escoles, fins a l'inici de la Guerra Civil; per tant, podem afirmar que la major part de documentació conservada es concentra entre els anys 1914 i 1936.

D'aquesta etapa destaquen les publicacions periòdiques pròpies de l'Ateneu, documents de les seccions d'estudiants, d'esports i excursionisme, a més de pasquins, fulls volanders i díptics de conferències, actes i exposicions.

Entre les publicacions pròpies⁵²¹ es conserven les següents: un periòdic setmanal com *La Colmena de Igualada*, que es publicà entre els anys 1880 i 1882; revistes setmanals com *La Veu d'Igualada*, *La Antorcha*, que es va publicar a partir de 1880 i va treure 15 números il·lustrats per Joan Serra i Contançó, i *Esport i Cultura* (1922). També revistes mensuals, com ara *Llevor* de la qual es publicaren dos números l'any 1920; i la més important, *L'Ateneo*, iniciada l'any 1885 i que en la seva tercera època va dir-se *L'Ateneu* (1911-1934). També s'editaven butlletins com *L'Ensaig*, amb il·lustracions i iniciat l'any 1882, i *Lo Renaixement*, el 1884, considerat el més important i que duia el subtítol «Butlletí mensual del Centre Catalanista d'Igualada» i que canvià de nom a «Butlletí Mensual de la Secció Catalanista del Ateneu Igualadí de la Classe Obrera» l'any 1886. S'editava així mateix un butlletí de l'Associació d'Estudiants de l'Ateneu, *Butlletí*, que va tenir dues èpoques (1925-1926) i (1934-1935). Existí un darrer butlletí, *Ramell Igualadí* (1930-1936), subtitulat «Portaveu de les escoles de l'Ateneu Igualadí».

Durant l'etapa de la recuperació de l'entitat, es publicà la revista *L'Ateneu* entre els anys 1982 i 1994, de manera intermitent, fins a l'aparició de la revista *Ateneu Tots*, que perdurà fins a l'any 2008 i fou la principal plataforma de divulgació de les activitats de l'Ateneu Igualadí, únicament en format paper. També es van organitzar certàmens literaris, com ara el Premi Ciutat d'Igualada, organitzat anualment des de 1880 fins a 1887 i que comptava en el jurat amb destacades personalitats de la literatura catalana.

2.5. Les seccions i els equipaments de l'Ateneu

Les diverses seccions que es crearen a l'entitat, a banda de la Secció de Teatre, la Secció de Música i la Secció d'Esports, que formaven unes agrupacions autònomes, reflectien les diverses inquietuds dels socis i sòcies i esdevingueren cabdals en les activitats que es realitzaven.

La Secció Enciclopèdica sorgí de contactes amb l'Ateneu Enciclopèdic Popular de Barcelona i es constituí el 8 de març de 1906. Les seves activitats estaven centrades a organitzar conferències científiques i arribà a tenir 200 afiliats l'any 1909. Deixà de funcionar l'any 1912, quan alguns dels seus membres

521. Se'n pot trobar alguna digitalitzada a Trencadís de la Diputació de Barcelona.

passaren al grup Redempció, que tenia un ideari de pau, moralitat i justícia i que incloïa en el quart punt del seu reglament un incipient manifest de protecció d'animals i plantes.

La Secció Esperantista va estar en actiu els anys 1908 i 1909, quan s'organitzà un curs i participà en els Jocs Florals Esperantistes de Badalona. Es conserven díptics i fulls volanders de les activitats de les dues seccions. Destaca també la Secció Femenina a partir de l'any 1912, ja que fins aleshores no es contemplaven en els Estatuts de l'Ateneu els mateixos drets i deures per a dones i homes. La Secció Femenina s'encarregava de les escoles nocturnes de noies amb assignatures com cultura general, labors i costura, cuina, història i geografia, cant, etc., a més de gimnàstica i excursionisme. També era molt activa en obres de beneficència. El fons correspon a díptics i fulls volanders.

L'Associació d'Estudiants va ser la més prolífica de l'entitat i va néixer com a necessitat dels antics alumnes de continuar vinculats a les escoles i a l'Ateneu un cop finalitzaven els estudis. L'iniciador fou el professor Abelard Fàbrega, amb uns objectius culturals: manteniment de la biblioteca, excursionisme, espeleologia... L'Associació tenia força representació en seccions com les d'Esports, Cinema, Teatre i Música, i organitzava importants conferències en què convidava personalitats com Pere Bosch i Gimpera, Carles Pi i Sunyer, Josep Puig i Ferrater, i líders polítics i sindicals com Ventura Gassol, Joan Peiró, Antoni Rovira i Virgili, Carles Rahola o Pau Vila. També celebrà importants certàmens literaris i diverses exposicions, algunes de fotografia, entre els anys 1925 i 1928, fins que l'any 1932 obrí un laboratori fotogràfic on, a més, s'oferien cursets. Amb els estatuts de l'any 1934, adquirí les responsabilitats de la Comissió de Cultura.

La Secció d'Esports: els esports van ser una de les disciplines que van tenir molta importància a l'entitat. Es crearen equips de futbol i de ciclisme. L'any 1920, l'Ateneu va comprar el camp de Xipreret, que convertiria en els camps d'esports de l'Ateneu, on es va celebrar la Festa de l'Aviació en què es va veure per primera vegada a Igualada l'enlairament i l'aterratge d'avions. Durant molts anys, tots els esdeveniments, competicions i exhibicions esportives que se celebraven a Igualada van tenir lloc en aquest camp.

La Secció de Música: l'ensenyança de la música va ser un puntal a l'entitat des dels inicis. Es conserven els programes de les classes que s'impartien, els sous del professorat, cartells i díptics dels concerts i de les bandes de música que hi actuaven, així com dels Cors i de l'Orfeó de l'Ateneu i d'altres d'arreu de Catalunya.

El cafè de l'Ateneu fou un important espai d'esbarjo i reunió social de la ciutat —no només dels socis— des de l'inici de la inauguració de l'edifici. Del cafè es conserven albarans, factures, contractes d'arrendament, inventaris de mobiliari i maquinària, i llibres de comptabilitat, entre altres. Les primeres fotografies i els primers documents del cafè de l'Ateneu són de finals del segle XIX. Fins i tot el mobiliari ha estat objecte de recerca per l'especialista Julio Vives Chillida, ja que s'han pogut identificar les cadires tipus moble de Viena de Jacob i Josef Kohn i de Germans Thonet, que apareixen en postals i fotografies del cafè entre els anys 1880 i 1912.

El teatre: el teatre va ser present des dels primers moments a l'Ateneu Igualadí i, un cop a l'edifici actual, inaugurat el 1878, el vestíbul aviat va resultar insuficient a causa de l'increment del nombre de socis. Es va construir un teatre nou que es va inaugurar l'abril de 1900. Aquest teatre patí un incendi l'any 1912, que va destruir l'escenari i va malmetre la platea i el primer pis. Es va reconstruir, s'aixecà un segon pis, i es va donar mobilitat a la platea per tal de posar-la a nivell d'escenari en cas de voler-hi celebrar balls o sopars. Això va convertir aquest teatre en un dels més grans i complets de Catalunya. Pere Valls i Bofarull (1840-1885) havia regalat per al teatre de l'Ateneu dues decoracions (la de Teatro Regio i la de Plazacalle) el 1881, que les va enviar des de Madrid, on treballava per al Teatro Real i que es van conservar fins fa poques dècades. El seu fons documental consta d'un volum generós de 444 registres descrits, entre documents oficials, contractació, cartells i fulls volanders. Es conserven els llibrets dels actors, la documentació dels emprèstits per finançar obres d'adequació del teatre, les actes on es descriuen les dates i representacions, fulls volanders i cartells de les obres representades, així com també certificats, com el del peritatge de l'incendi del teatre, les contractacions dels espectacles i dels actors, recaptacions de taquilla i correspondència amb les empreses i artistes.

A algunes de les obres hi assistien els autors, com és el cas d'Àngel Guimerà (Companyia del Teatre Romea de Barcelona), tal com queda recollit en les actes en una fotografia a la porta de l'entitat. També l'estrena de *Yerma*, interpretada per Margarida Xirgu, el novembre de 1935, amb l'assistència de Federico García Lorca, tot i que els diaris de l'època no ho van publicar. D'aquesta representació es conserva el cartell original, i la constància dels esdeveniments a les actes de l'entitat. Entre les moltíssimes representacions que s'hi van fer cal destacar òperes amb mestres del Gran Teatre del Liceu, com *Rigoletto*, *La Bohème*, *Il Barbiere di Siviglia* o *Faust*.

El cinema: l'Ateneu fou el primer local d'Igualada on es projectà cinema com a espectacle entre els anys 1901 i 1902 al Saló de l'entitat. En un principi, en els entreactes de les funcions teatrals es projectaven vistes cinematogràfiques acompanyades de melodies al piano. Posteriorment, ja es van fer sessions de cinema pròpies, tal com queda reflectit als díptics conservats, cartells, pasquins i fulls volanders de les pel·lícules. El cinematògraf es va inaugurar l'any 1906 i estava instal·lat al teatre. L'any 1923 es va adquirir una màquina Gaumont. En iniciar-se les projeccions de cinema sonor i amb l'arribada del color, els aficionats van augmentar. Antoni Guiteras Iglesias va ser un dels arrendadors, i es va fer càrrec el 1926 del Teatre-Cinema de l'Ateneu, en agafar el relleu del seu oncle. Posteriorment, va ser el fundador dels cinemes Kursaal a Igualada. Al principi de la Guerra Civil, el Teatre-Cinema es requisà per a altres activitats. Es guarda el document de l'acta i inventaris de la confiscació del teatre l'any 1936 per part de l'Ajuntament, així com els documents derivats i l'anunci mecanografiat sobre la publicació al *Diari Oficial de la Generalitat* de la col·lectivització dels espectacles l'any 1937.

El Patronat Garcia Fossas: es conserva la documentació d'un fons destacable per a la ciutat d'Igualada, que correspon al Patronat Garcia Fossas. Jaume i Artur Garcia Fossas eren fills d'una família benestant, i ajudaren econòmicament, com a socis protectors, diverses entitats culturals de la ciutat.⁵²² Entre les seves aportacions a l'Ateneu destaquen les que van possibilitar construccions com el Palau Escolar i l'Escola d'Arts i Oficis, i el pavelló Germans Garcia Fossas (1912). El 1916, l'Ateneu va haver de demanar un crèdit al Banco Hipotecario de España per adequar el primer pis com a escola superior de noies i els baixos a l'Escola de teoria i pràctica dels teixits, que impartia el professor Joan Llansana i de la qual es conserven patrons, mostrari de teixits i gravats, i manuals de les assignatures. Posteriorment, aquest edifici passà a ser el local de l'incipient Conservatori de Música d'Igualada, que s'inaugurà l'octubre de 1920, amb el mestre Joan Just com a director del Conservatori i on es va formar la Banda de Música i l'Orfeó de l'Ateneu.

522. Jaume Garcia Fossas va ser-ne el principal benefactor i va llegar en el seu testament aquest Patronat a l'Ateneu Igualadí. També va ser el fiançador inicial de la construcció de l'edifici de l'Institut de Segon Ensenyament (actual Escola Àuria d'Igualada). Artur Garcia Fossas va col·laborar en moltes obres culturals i benèfiques de la ciutat com l'Hospital, i va finançar la construcció d'un edifici previst per a orfenat (actual CEIP Garcia Fossas), que va mantenir durant molts anys un menjador escolar on es donava dinar diàriament a criatures òrfenes o necessitades.

La biblioteca: La biblioteca va existir des de l'inici de l'entitat. El 24 d'agost de 1880 s'inaugurà la primera biblioteca de l'Ateneu amb un escàs mobiliari —un escriptori i uns armaris—, finançat pel soci Domènec Morera, que va donar també l'escultura de *Prometeu encadenat* de Josep Campeny. Es conserven per escrit les condicions per formar una biblioteca l'any 1880, signades pel president de l'entitat. Pocs dies després, la Direcció General d'Instrucció Pública va donar una col·lecció de llibres. El seu fons s'aniria incrementant amb donacions de particulars i institucions i, sovint, gràcies a l'intercanvi amb la revista *L'Ateneu*. La biblioteca va anar esdevenint més important per la quantitat i varietat de les obres, que abraçaven moltes temàtiques (industrial, agrícola, literària). Moltes eren col·leccions que socis benefactors van donar a l'entitat: entre les que es van incorporar al fons destacaven els *Diaris de Sessions del Consell de Castella* (1809-1905) gràcies a la col·laboració del diputat Frederic Rahola. La documentació de llistes de llibres i de reglaments diversos sobre l'ús de la biblioteca mostra la importància que tenia al si de l'entitat.

Alguns llibres de la seva col·lecció es van perdre en ser desmantellat l'Ateneu l'any 1939, tot i que se n'incorporà un nombre significatiu a partir de 1977: aquests llibres van estar-se anys a la nova biblioteca, inaugurada el 1984 amb el nom de Joan Serra Constansó. Part del fons i la bibliotecària es van integrar el maig de 1999 a la Biblioteca Central d'Igualada. La darrera remodelació de la biblioteca, l'any 2010, va comportar que els pocs llibres antics que quedaven es traslladessin a la sala de l'Arxiu, on van romandre fins al 2020.

2.6. Les escoles i l'ensenyament

Un capítol a part mereixen les escoles de l'Ateneu, perquè un gruix important del fons és el relacionat amb l'ensenyament. L'Ateneu esdevé una de les escoles importants de la ciutat. Durant els primers anys, l'ensenyament era per a adults en horari nocturn, i l'any 1865 ja tenia quatre-cents dotze alumnes. Un any després es va inaugurar l'Escola de Dibuix, i l'any 1871 s'iniciaren les classes de música. Amb motiu de la guerra carlina i la destrucció del local, les activitats de l'Escola es van veure interrompudes fins a l'any 1877. El 2 de gener de 1890 s'iniciaren les escoles diürnes destinades als nois més grans de vuit anys a càrrec del director i professor Francesc de Paula Bedós, que va ser professor fins a 1917. L'abril del mateix any 1890 s'estableixen classes de francès i de teixits. L'any 1908 s'iniciaren les escoles diürnes per a nenes a càrrec

de la professora Delfina Bedós, i també unes classes d'esperanto. El 1916 s'implantava a l'Ateneu el mètode Montessori i s'inaugurava un nou edifici, el Palau Escolar, adjacent al local social, que acollia tota l'activitat docent.

De tota aquesta etapa existeix nombrosa documentació, tant a les actes de l'entitat com en les actes de l'escola: pressupostos, llistes i llibretes del professorat i els alumnes, llistes de programació escolar, manuals pedagògics (Montessori, 1917), manuals de les assignatures i de les classes, llistes dels sous del professorat, reglaments interns (1920, 1924-1925, convocatòries d'exàmens, programes dels cursos, fulls d'inscripció dels alumnes, matriculacions i certificats de l'alumnat de 1931, cartells d'informació d'excursions i conferències, entre d'altres. La necessitat de la construcció del Palau Escolar el setembre de 1920, reflecteix la importància de la formació acadèmica a l'entitat. Aquesta escola passarà a formar part de les escoles de la Generalitat a partir de 1932. En plena Guerra Civil, les escoles de l'Ateneu continuaran realitzant la seva tasca pedagògica, fins al punt que, segons el decret que fou publicat per la Generalitat el juliol de 1938: «La situació general del nostre país aconsella avui convertir la tasca pedagògica de l'Ateneu en col·laboradora de l'obra escolar que la Generalitat realitza arreu de Catalunya». (DOC, 23/7/1938). L'activitat de l'Ateneu, també l'escolar, va restar paralitzada el gener de 1939, amb l'entrada de les tropes franquistes a Igualada.

2.7. La Guerra Civil i la confiscació

Amb l'aixecament militar del 18 de juliol de 1936, l'Ateneu va ser clausurat momentàniament per si es necessitaven les instal·lacions com a hospital. Es traslladaren els mobles de les Escoles, els objectes del Museu, la Secció Excursionista, el Conservatori-Orfeó, l'arxiu i la secretaria a diferents locals de la ciutat. Un cop acabat el conflicte bèl·lic, ja no hi van tornar fins anys després, i la pràctica totalitat dels llibres va desaparèixer o va ser cremada.

Durant la Guerra Civil, la Secció Excursionista de l'Ateneu va constituir un grup d'alumnes per a la recuperació d'objectes d'art religiós i de valor documental i cultural als pobles de la demarcació igualadina. Existeixen els inventaris de les peces i els llibres al fons documental de l'Ateneu, realitzats per Lluís Rosset i Antoni Borràs. En un primer moment, aquests objectes i documents es col·locaren al saló de descans, però es van traslladar a la casa rectoral de Santa Maria que s'utilitzava com a Conselleria de Cultura. Posteriorment, en desmuntar-se

l'altar major de Santa Maria l'agost de 1936 per salvar-lo de saquejos, tot es va portar a l'església del Roser. Es van guardar al fons de l'Ateneu els passis i permisos de circulació de l'any 1936 del Comitè Antifeixista d'Igualada a la Comissió de Cultura i la UGT per tal de tenir un xofer i poder recollir els objectes d'art de la comarca. Al llarg dels anys de guerra, els membres i socis de l'Ateneu quedaren afectats, d'una manera o altra, talment com el funcionament de l'entitat.

També es documenta com a lloc d'acollida o Hospital de Sang. Aquest seria el cas de les cartes de diverses empreses de la comarca que van fer donatius, i la carta de l'Agrupación de Mujeres Libres FAI a l'Ateneu en relació amb la Comissió d'Assistència Infantil i Pro Hospital de Sang. Es conserven també les autoritzacions de la CNT per a rifes benèfiques, el díptic de la campanya d'hivern pro roba per als combatents organitzat pel Comitè Local del Front Popular Antifeixista l'any 1938, el document del Comitè d'Ajut Infantil de Rereguarda i l'adhesió de l'Ateneu Igualadí i altres entitats i sindicats l'any 1938. L'any anterior, Josep Ferran i Soler es va veure obligat a deixar el càrrec de president per la seva incorporació a files. El va substituir Jaume Claramunt Breu fins a finals de l'any 1938, quan assumí la presidència accidental Joaquim Solé i Brufau.

Entre els 1.700 socis coexistien diferents generacions, diverses tendències polítiques i classes socials. Des de l'esclat de la guerra, era difícil mantenir la neutralitat dins l'entitat: no es podia obviar el que passava en la vida diària de cadascun dels associats. Es col·lectivitza el teatre, i hi hagué pressions del Comitè Local del Front Popular Antifeixista per donar de baixa de l'Ateneu els familiars dels pròfugs i desertors. El gener de 1939 es comunicà a la presidència de l'Ateneu la possibilitat d'utilitzar l'edifici i les seves dependències com a hospital per als ferits al front, tot i que mai no va arribar emprar-se i finalment, el 21 de gener de 1939 les tropes franquistes van entrar a Igualada i confiscaren l'Ateneu.

El 22 de gener, les claus de l'Ateneu estaven en mans de la Guàrdia Civil i es va donar un avís als seus dirigents de les conseqüències si intentaven recuperar l'Ateneu. Al mes de febrer ja es podia veure a la façana un cartell de Falange Española Tradicionalista y de las J.O.N.S. Les vicissituds de l'Ateneu continuaren amb una nova confiscació per part de l'Ajuntament l'any 1941 per ordre judicial sol·licitada pels sector més reaccionaris de la ciutat. El 10 de juliol de 1944, el Govern Civil aprovà definitivament el funcionament del Centro Nacional, gestionat per la FET i de las JONS i la Sección Femenina. Com a clar símbol de propietat es va fer un esgrafiament encarregat a Ernesto Marco a la façana, al frontó, on s'hi podia llegir l'estrofa de *Cara al Sol* «En España empieza

a amanecer». També es posà un rètol a la façana amb el nom de Centro Nacional. Aquestes dues icones encara es podien intuir a la façana a finals dels anys setanta, després de la recuperació.

Les escoles van ser confiscades pel sindicat CNS (Centro Nacional Sindicalista), després d'una pugna entre Falange-JONS i els sectors dretans moderats, que finalitzà quan l'Ajuntament nomenà una comissió gestora que destinà el Palau Escolar a diverses organitzacions fins que el 1950 va passar al Ministerio de Educación. El camp d'esports i el Conservatori foren arrendats a l'Ajuntament.

Es conserva el fons de l'etapa del Centro Nacional —l'entitat usurpadora de l'edifici—, que entrà oficialment en funcionament l'any 1944 i cessà amb la restitució de l'Ateneu Igualadí l'any 1977. En el fons, es conserven les actes de l'entitat, correspondència i inventaris de socis. En aquesta etapa es va reprendre durant uns anys l'ensenyament a l'edifici, sota l'auspici de l'escola Castells Comes, de la qual hi ha constància únicament a les actes del centre i en fonts orals d'antics alumnes i professors.

Les activitats del Centro Nacional estaven centrades en representacions teatrals, concerts de música del Conservatori, celebracions d'activitats esportives i conferències o exposicions, moltes adequades a l'ideari franquista, com la Sección Femenina de la Falange. A la darrera pàgina de la memòria del Centro Nacional de l'any 1951 es pot llegir: «(...) no ens perdonen el gros delictes d'haver modificat la perniciosa estructuració de l'Ateneu Igualadí de la Classe Obrera, convertint-lo en una Societat fonamentada en la religiositat i el patriotisme dels seus components».

2.8. La recuperació de l'Ateneu Igualadí

A l'acta de l'Assemblea General de socis del Centro Nacional del dia 30 de gener de 1972 es reflecteix la petició del canvi de nom pel d'Ateneu, sol·licitud que no s'aprovà fins a l'Assemblea Extraordinària del 27 d'abril de 1975. El febrer de l'any 1976 ja es col·locà a la façana de l'entitat el rètol Ateneu Igualadí.

Un grup d'antics socis i antics alumnes d'abans de 1939, amb esperit de continuar l'Ateneu Igualadí de la Classe Obrera, va començar a reunir-se als locals de la cooperativa La Victòria el maig de 1976. Van sol·licitar a l'alcalde que es reunís amb els representants del nou Ateneu. El mes de novembre es proposà una Comissió gestora, que es formà el 2 de febrer de 1977, per avançar en els tràmits de conjunció entre els actuals i antics socis i antics alumnes de

l'Ateneu Igualadí, culminant així el procés de recuperació de l'entitat. Finalment, el 18 d'abril de 1977 van prendre possessió la nova Junta Directiva electa i el nou president de l'entitat Ramon Tomàs i Soler, i el mes de setembre s'obtingueren les escriptures del patrimoni. Es van redactar els nous Estatuts, aprovats el 17 de juliol de 1979 a nom d'Ateneu Igualadí de la Classe Obrera.

En la primera nova relació del llibre de socis datada l'any 1977, figuren 1.160 inscripcions i l'1 de gener de 1980 s'inscriví el soci número 1.603. A partir de l'any 1977 es genera molta documentació administrativa, que s'incrementa any rere any fins a l'actualitat.

2.9. Documentació fotogràfica, cartellera i documentació audio-visual

L'Ateneu conserva força material fotogràfic, que es va anar digitalitzant i complementant amb còpies del fons d'altres institucions en format digital (Arxiu Comarcal de l'Anoia). Sobretot es conserven fotografies de l'edifici, de les dependències, de persones vinculades a les seccions i a les escoles, i de personatges il·lustres de l'entitat o de la ciutat, així com de visites institucionals (presidents, consellers). Existeix un important nombre de cartells, pasquins i fulls de sala (*flyers*) de les nombroses activitats realitzades a partir de la recuperació de l'entitat a finals del segle xx. Pel que fa a la documentació audiovisual, es registren alguns dels actes realitzats els anys vuitanta del segle xx gravats en cintes d'àudio (no digitalitzades) i alguna altra cinta de vídeo en format VHS i Betamax.

3. PATRIMONI: FONS MATERIAL I ELEMENTS NOBLES

Entre els objectes materials que l'entitat conservava, cal destacar:

- Els segells dels tামpons de l'entitat des dels seus inicis l'any 1863.
- Llibres de l'antiga biblioteca que procedien de donacions de socis i protectors: es poden resseguir les donacions en els llibres d'actes de l'entitat i en el *Butlletí* de l'Ateneu. Alguns dels exemplars daten de finals del segle xix.
- Cadires tipus moble de Viena del cafè d'inicis del segle xx (l'any 2019 eren al pis superior de la Secció d'Escacs i Filatèlia).⁵²³

523. Estudi de Julio VIVES CHILLIDA publicat a <https://muebledeviena.com/2018/12/05/les-cadaires-del-ateneu-igualadi-de-la-classe-obrera/>

- Una copa amb gravat de les inicials de l'Ateneu de simbologia maçònica.
- Una urna de vidre amb el símbol del rusc d'abelles.
- Caixes de fusta per a les quotes de soci d'inicis del segle xx.
- Quadres dels socis honorífics i d'alguns presidents realitzats per Gaspar Camps (Eusebi Castells, Emili Sabaté, José Balcells, Josep Maluquer de Tirrell, Narcís Mauri Vidal, Ramón Cendra Badia i el pare Mariano Ferrer).
- Dues maquetes en fusta de maquinària tèxtil.
- Bandes i banderoles.
- Busts del pare Marià i de Joan Serra Constansó.
- Llibre d'honor amb el recull de signatures de personatges i personalitats que visitaren l'entitat des de la seva fundació, com Francesc Layret, 1911; Carme Karr, 1912; Lluís M. Millet i Millet, 1911; Santiago Rusiñol i Prats, 1914 i 1930; Josep M. Folch i Torres, 1915 i 1919; Angel Guimerà i Jorge, 1920; Ignasi Iglésias i Pujades, 1920; Antoni Rovira i Virgili, 1923; Apel·les Mestres i Oñós, 1924; Carles Rahola i Llorens, 1926; Joan Puig i Ferrater, 1927; Pompeu Fabra i Poch, 1930; i Lluís Companys i Jover, 1931, entre d'altres.

4. CONCLUSIONS

L'Ateneu Igualadí de la Classe Obrera va ser una idea germinada per un grup d'obers de la *quadra* de Ca l'Oleguer de la ciutat d'Igualada l'any 1862; l'any 2015 va ser declarat Entitat d'Interès Cultural, i fins als nostres dies ha esdevingut una part de la història del país i, alhora, una font inesgotable d'informació per a la recerca en diferents disciplines gràcies a la conservació del seu arxiu. La sistematització i digitalització que es va realitzar entre els anys 2014 i 2019 han permès tenir una visió molt àmplia i una perspectiva general del fons documental, de rellevant importància per entendre les dinàmiques socials i polítiques i els esdeveniments històrics no només d'una entitat, sinó també de la ciutat d'Igualada, de les terres de l'Anoia i de Catalunya.